

Aleksandar Bošković

Nacionalizam kao sudbina: Nekoliko stavova srpskih intelektualaca o raspadu Jugoslavije

„Toliko mi je bilo stalo do Jugoslavije da ni samom sebi nisam priznavao da se nezaustavljivo raspada.“

Svetozar Stojanović

O filozofskom i političkom identitetu.

(Od disidentskog marksiste do revolucionarnog demokrate),
Filozofija i društvo, XXI, 2002.

Narod, nacija i interesi

Raspad SFR Jugoslavije odvijao se tokom 1990-ih kroz traumatične ratove i razaranja. Literatura o ovom raspadu je izuzetno obimna, međutim, za posmatrača sa strane, zanimljivo je da se objašnjenja događaja iz ovog perioda bitno razlikuju. Naravno, normalno je i poželjno da različiti istraživači dolaze do različitih podataka i zaključaka. Uostalom, sâm razvoj nauke bi bio nemoguć bez metodološkog pluralizma. Međutim, do paradoksalne situacije dolazi kada pripadnici jednog istog naroda (u slučaju koji posmatram ovde, srpskog), odnosno njegove intelektualne i naučne elite, s jedne strane žele da postanu punopravni članovi „šire međunarodne zajednice“ (što uključuje i učešće u međunarodnim istraživačkim projektima, različite oblike međunarodne saradnje itd.), dok u isto vreme pokazuju otpor prema „stranim“ tumačenjima njihove nacije kao potpuno neutemeljenim. Izvestan paradoks predstavlja i činjenica da je baš tokom 1990-ih došlo do pravog procvata literature koja se bavi oblicima nacionalizma, i njegovim posledicama, i to od teorije (Adam, 1995; Balibar, 1996; Eriksen, 2002; Jenkins, 2001; Subotić, 2003; Vujačić, 2003b), pa sve do prakse različitih zemalja i etničkih grupa (Cardoso de Oliveira, 1995; Crowley, 1995; Eagleton, 1999; Frykman, 1998; Herzfeld, 1995; Hjerm, 1998; Riasanovsky, 1991; Verdery, 1994; Vujačić, 2003a, da pomenem samo neke primere). Što se tiče ne(raz)rešenih nacionalnih odnosa u nekadašnjoj zajedničkoj državi, i oni su već bili predmet proučavanja (na primer, Stojanović, 1988). S druge strane, veoma dobar pregled stavova o naciji i nacionalizmu pripadnika srpske intelektualne elite poslednjih nekoliko decenija pruža Ilić u petom poglavlju svoje knjige (Ilić, 1998).

U ovom kratkom tekstu pomenuću nekoliko shvatanja srpskih intelektualaca o raspadu Jugoslavije. Ove teorije su sve informisane određenim (i prilično originalnim) „početnim neutralnim definisanjem nacionalizma“ kao shvatanja i prakse koja u takmičenju i sukobu nacionalnih interesa i/ili pretenzija daje prednost jednoj naciji nad drugom“ (Stojanović, 2005: 21. decembar). Ovakvo, „neutralno“, shvatanje nacionalizma ima za cilj da ovaj oblik razmišljanja i delovanja („davanje prednosti jednoj naciji nad drugom“) na specifičan način „domestifikuje“, odnosno da ga učini prihvatljivim. U doba nekadašnje Jugoslavije, ponekad se insistiralo na zanimljivoj distinkciji između „nacionalizma“ („neutralno“) i „šovinizma“ (ne baš „neutralno“), mada bez odgovarajućih referenci ili metodoloških odrednica. Ovo i pored toga što je čitava distinkcija između „dobrog“ („kulturnog“) nacionalizma i njegove opake („etničke“) varijante, promovisana pre šezdesetak godina od strane H. Kohna, danas u teoriji potpuno diskreditovana (Kuzio, 2002).¹ S druge strane, postoje i vrlo obimna empirijska istraživanja koja ukazuju na artifičijelnost i neodrživost ove distinkcije (na primer, Billig 1995; Hjerm, 1998). Međutim, sve ovo nije smetalo nekolicini vodećih srpskih intelektualaca (Lj. Tadić, M. Ekmečić, M. Marković, D. Ćosić) da insistiraju na tome da „nisu svi nacionalizmi isti“, da je srpski nacionalizam „pre svega odbrambenog karaktera“, izazvan zlobom i zavisti „braće koja nas iza naših leđa već decenijama ogovaraju i klevetaju“, pa da predstavlja „spontanu, elementarnu odbranu nacionalnog integriteta i dostojanstva“ (uporediti: Milosavljević, 2002: 59-60).

Što se tiče shvatanja nacionalizma, za potrebe ovog kratkog teksta, on označava koncept po kome su pripadnici određenog naroda i sve njihove tvorevine (kulturne, političke, ekonomske, itd.) po definiciji shvaćene kao superiorne u odnosu na sve tvorevine i sve pripadnike drugih naroda. Ono što je „naše“ je najbolje ne po nekim objektivnim ili na bilo koji

¹ Sa ovim se izgleda ne slažu baš svi: „Zaključio sam da nacionalizam u neutralnom smislu treba definisati kao davanje prednosti nekoj naciji u sukobu nacionalnih pretenzija. Pri tom sam povukao razliku između dve vrste nacionalizma. U prvom slučaju ta prednost se daje jednoj naciji nad drugom iako obe imaju podjednako pravo na tu pretenziju. A u drugom slučaju prednost se daje naciji koja ima manje pravo ili čak uopšte nema pravo na takvu pretenziju – tek ta vrsta nacionalizma, po meni, treba da bude ocenjena negativno“ (Stojanović, 2002: 152). Što se tiče našeg neposrednog susedstva (Hrvatske), slične stavove zastupa Pusićeva (1995). Nešto sasvim drugo je kada Eriksen (1993) piše o različitim ispoljavanjima nacionalizma.

način merljivim kriterijumima, već, jednostavno, samim tim što je „naše“. Suprotnost ovakvom načinu razmišljanja bi se možda mogla označiti kao „antinacionalizam“, mada nisam siguran da bi se sa sigurnošću mogao naći izraz koji bi označavao suprotnost nečega što je po definiciji zasnovano na osećanjima i ličnim percepcijama, kao i na specifičnom doživljaju stvarnosti, koji drugi ne mogu deliti.² Iz ove perspektive, a u skladu sa obimnom antropološkom literaturom (čiji je samo jedan deo pomenut u citiranoj literaturi), pojmove kao što su „narod“, „nacija“, „pleme“ ili „etnička grupa“, koristim kao sinonimne.

Izgleda da je jedan od problema to što su određeni srpski intelektualci u poslednjih par decenija svoju glavnu ulogu videli kao „branitelje“ i „čuvare“ nacionalnog interesa (uporediti: naslov feljtona S. Stojanovića u *Politici*, 2005). Pošto je nacija bila u opasnosti, napadnuta sa svih strana (kako spolja, tako i iznutra), trebalo ju je braniti.

Raspad ili razbijanje

Postoji shvatanje prema kome su za sve što se u poslednjih nekoliko vekova događa na Balkanu odgovorne velike sile. Ovo shvatanje svoje uporište nalazi ne samo u teorijama zavere, već i u elaboriranju teza zastupljenih u respektabilnim knjigama istoričara (Todorova, 1997) ili publicista (Glenny, 1999). Problem sa ovakvim shvatanjem (da su za sve na ovim prostorima odgovorni zli i pakosni drugi) je u tome što, ako se dosledno izvede, predstavlja lokalno stanovništvo („nas“) u ne baš sjajnom svetlu. Jer, ako smo „mi“ baš toliko oduvek bili nesposobni da bilo šta uradimo za sebe i u odbranu svojih interesa, pa smo uvek i u potpunosti zavisili od drugih, to ne govori mnogo u prilog ni „našoj“ inteligenciji, ni hrabrosti, a ni mnogo čemu drugom. Kao pasivni objekti istorijskih dešavanja na koja nemaju uticaja, čitavi narodi su u ovakvim razmišljanjima prepušteni hirovima „velikih sila“ – a ovakvo razmišljanje ušlo je i u udžbenike istorije tokom poslednje decenije, čime se garantuje njegova reprodukcija i za buduće generacije (Stojanović, 2004). Ovakav način razmišljanja može se naći i kod jednog od najuticajnijih srpskih intelektualaca poslednjih nekoliko decenija, D. Ćosića: „Sudbina balkanskih naroda je neizmenljiva: određuju je imperijalne sile. Srbi će se

² Mada će i drugi nacionalisti „razumeti“ osećanja nacionalista. Problem nastaje kada se sukobe različiti nacionalizmi, pa onda „narcizam malih razlika“ (Freud) deluje kao razlog za nastanak i održavanje konflikata.

uzaludno i samoubilački suprotstaviti toj tradiciji“ (17. decembar 1991, nav. prema: Biserko, Stanojlović, 2002: 223). Niko normalan naravno ne može poreći da su velike sile u mnogim delovima sveta (pa i na Balkanu) nastojale da ostvare sopstvene interese, da su se tu često služile kako silom, tako i manipulacijom, kao i da se tu baš i nisu brinule za lokalno stanovništvo. Međutim, ideja da je lokalno stanovništvo uvek i po definiciji isključivo pasivni akter događaja je jednostavno smešna, a danas je diskreditovana i u studijama koje se bave daleko surovijim i očiglednijim vidovima represije i manipulacije (kao što je to bio kolonijalizam).

Kao primer ovakvog shvatanja i njegovih posledica po raspad Jugoslavije, može poslužiti i stav da je nekadašnja zajednička država „razbijena“, i to „uz izdašnu pomoć Nemačke, Austrije i vlade Engleske političkom vođstvu Slovenije i Hrvatske u sklopu velikog projekta *Revizije novije istorije Evrope* (Balj, 2006: 275). Ovo je jedan od veselijih primera kombinacije tuđe krivice za sve i teorija zavere, a zanimljivo je i da autor pominje i nekakvu „vladu Engleske“ – što, koliko je meni poznato, ne postoji bar u poslednjih 300 godina, ali dovoljno govori i o ozbiljnosti časopisa u kome je ovaj neobičan tekst objavljen. Štaviše, autor ovog zanimljivog priloga tvrdi i da se iza svih pokušaja da se pravnim sredstvima utvrdi šta se zaista događalo na ovim prostorima krije još jedna zavera, jer „sva priča oko tzv. Haškog tribunala i individualizovanja navodne krivice pretvorila se u suđenje Miloševiću i srpskom narodu“ (Balj, 2006: 282). O teorijama zavere prisutnim u konceptu *Revizije novije istorije Evrope* je ovde besmisleno trošiti reči.

Ovde se insistira na polarizaciji između „nas“ i takozvane „međunarodne zajednice“ (odnosno „Zapada“). U ovakvom diskursu, takozvani „Zapad“ je zarobljen svojim predrasudama i nije u stanju (niti ikada može biti u stanju) da shvati „Balkan“ – i ovde je dominantna paradigma ideja *orijentalizma* koju je postavio Said u svojoj knjizi iz 1978. Naravno, preuzimajući ovakvu ideju (ili sledeći Todorovu koja je preuzima) ovi autori se izlažu istim metodološkim kritikama koje je trpeo i Said: naime, čak i da je tačno da su „drugi orijentalizovali nas“, sada dolazi do procesa obrnute „orijentalizacije“ i nepotrebne esencijalizacije svega što nije „naše“, „domaće“, „poznato“. Sâma esencijalizacija naravno ne mora sama po sebi predstavljati nešto loše ili negativno, međutim, ovakav način konstrukcije unificiranog balkanskog subjekta

onemogućuje komunikaciju sa „drugima“ i kao takav dodatno izoluje „Balkan“ i njegove izabrane predstavnike (Bošković, 2005).

Istorijske promene koje su se dogodile na ovim prostorima u poslednjih petnaestak godina ne mogu se potpuno objasniti bez razumevanja određenih kulturnih pretpostavki. Ove pretpostavke moraju polaziti od nečega supstancialnijeg nego što su to priče o „nacionalnom karakteru“ ili „seljačkom mentalitetu“. Teorije zavere, kao i teorije po kojima je jedan jedini neosporni politički lider jednostavno narod poveo na pogrešan put (nešto slično situaciji u briljantnoj Domanovićevoj pripovesti „Vođa“), su krajnje neuverljive. Takođe, nalazim da su neuverljive i teorije po kojima su mediji potpuno instrumentalizovali ponašanje naroda na južnoslovenskim prostorima – ovakav način posmatranja implicira da su „mase“ samo beslovesni objekti manipulacije, te da ničim i nikada ne utiču na medije koji ih informišu, kao i da uvek i bespogovorno tim medijima apsolutno veruju. Svaku od ovih teza veoma je lako demantovati empirijskim istraživanjem. Ovakva prilično staromodna shvatanja potiču iz nerazumevanja prirode medija, potcenjivanja procesa koji se karakterišu kao „populistički“ (o čemu je već pisao Ilić 1998), kao i iz nerazumevanja oblika komunikacije koje ljudi uspostavljaju. (Naravno, mediji utiču na formiranje identiteta – ali oni su samo *jedan* od činilaca koji utiču na formiranje nacionalnih/kulturnih identiteta, nikako jedini niti nužno odlučujući.)

Posmatranje različitih kulturnih koncepata (kao što je na primer „tradicija“) i načina njihove apropijacije pruža dosta materijala za razumevanje načina na koje učesnici u kulturama oblikuju, artikulišu i prilagođavaju svoje potrebe, kao i načina na koje oni vide svoje učešće (i učešće svoje etničke grupe ili državne zajednice kojoj pripadaju) u integracionim procesima. Moja osnovna pretpostavka jeste da je u cilju integracije Srbije u evropskim i svetskim procesima neophodna adekvatna komunikacija – da bi ljudi znali šta treba da prihvate ili čemu da se nadaju, to im se mora na adekvatan način objasniti. S druge strane, nedostatak komunikacije može dovesti do komičnih, ali ponekad i tragičnih dalekosežnih posledica (jer ako smo „mi“ u svemu bolji, lepši i pametniji od „njih“ sa „Zapada“, zašto bismo uopšte kretali u bilo kakve integracione procese sa „njima“?).

Nerazumevanje procesa koji su pratili raspad Jugoslavije je zanimljivo i simptomatično ne samo zbog toga što je o ovome dosta pisano, već i

zato što se radi o tekstovima koji su bili i ostali dostupni javnosti u Srbiji. Na primer, profesor D. Mirčev je još 1993. pisao o „sukobu političkih elita“ u SFR Jugoslaviji i argumentovano pokazao (kroz rezultate više empirijskih istraživanja) kako se ovaj sukob odražavao na postepeno pogoršanje odnosa u nekadašnjoj zajedničkoj državi. S druge strane, iznenađujuća je nesposobnost ovdašnjih intelektualaca da shvate da ovdašnje, srpsko, shvatanje zajedničke države nije nužno moralo da bude identično drugim (ne-srpskim) shvatanjima. Radi se opet o konceptu etnički i nacionalno složenih država, gde etničke grupacije ili nacije sopstvenu (zajedničku, složenu) državu doživljavaju na vrlo različite načine, i ovo je takođe već dosta dobro istraženo u nauci. Na primeru Čehoslovačke, Holy (1996) je pokazao kako je zajednička država označavala bitno različite stvari za Čehe i Slovake – tako da je za Slovake čak i njihova marionetska država tokom Drugog svetskog rata bila, ipak, kakva-takva država. Za Čehe, koji su imali nekakve oblike državnosti još od kasnog srednjeg veka, Čehoslovačka je zbilja predstavljala – „njihovu“ državu.

Međutim, ovakvo shvatanje može se dovesti i u vezu sa specifičnim viđenjem Jugoslavije. Naime, u verziji filma o Frankenštajnu Andyja Warhola,³ doktor koji pokušava da sastavi stvorenje od različitih delova ljudskog tela, ove delove uzima od pripadnika različitih naroda. Od Srbije uzima *polni organ*, što u filmu dovodi do komične jurnjave (sa po Srbije prilično nepovoljnim ishodom), ali što je teoretičaru B. Stojanoviću poslužilo kao metafora o tome kako su Srbi gledali na Jugoslaviju. Naime, prema Stojanoviću, za Srbe je nekadašnja Jugoslavija predstavljala u stvari produžetak njihove muškosti (Stojanović, 2000: 140-141),⁴ te su gubitak iste doživeli kao simboličku kastraciju, kao *gubitak onoga što ih je uopšte činilo muškarcima*. Iz ovakvog, psihoanalitičkog, ugla tako postaje jasnije zbog čega je gubitak zajedničke države u Srbiji doživljen toliko dramatično – čak do te mere da je srpsko rukovodstvo sve do početka 2003. insistiralo na očuvanju reči „Jugoslavija“ u nazivu svoje države. (A u vreme pisanja ovog teksta, juna 2007, aktuelni srpski pasoši su i dalje pasoši „SR Jugoslavije“).

³ *Flesh for Frankenstein*, režija Paul Morrissey, 1973. Ovaj film je inače snimljen u Vojvodini.

⁴ Uporediti: takođe primere koje daje Čolović (1993).

Inače, veza između nacionalizma i seksizma, kao i različitih oblika nasilja prema ženama, može se posmatrati i iz ugla osećanja opšte kolektivne frustracije. Štaviše, netrpeljivost prema ženama je jedna od konstanti savremene srpske političke scene (Bošković, 2006). O konkretnim primerima već postoji obimna literatura, mada bih posebnu pažnju želeo da skrenem na ovde, nažalost, nedovoljno poznat tekst Wendy Bracewell (2000).⁵

Nacija i uživanje

Ideja da su za raspad Jugoslavije krivi brojni („svi“) nacionalizmi, prisutna u srpskoj javnosti,⁶ prouzrokovala je i kovanje zanimljivih novih termina, kao što je, na primer, „građanizam“ (Stojanović, 1998), što je dovelo i do zalaganja ovog istaknutog srpskog filozofa za to da se Srbija Ustavom definiše „kao srpskograđanska država“ (Stojanović, 2005: 23. decembar). Isti autor u istom feljtonu kaže: „Nacije imaju jezik, teritoriju, tradiciju, religiju, običajnost, simbole, osećanje zajedništva... Jedan od njihovih primarnih interesa jeste očuvanje i unapređenje vlastitog identiteta“ (Stojanović, 2005: 24. decembar).

Očuvanje i unapređenje sopstvenog identiteta posebno dolazi do izražaja kada je nacija u opasnosti. Ova opasnost može biti stvarna ili izmišljena, međutim, čak i kada je izmišljena, pripadnici nacije (ili etničke grupe) se osećaju stvarno ugroženima. U slučaju raspada Jugoslavije, po mišljenju nekih predstavnika srpske intelektualne elite, pripadnici drugih naroda su nastojali da ostvare svoja prava na štetu srpskog naroda, pa su Srbi imali sasvim legitimno pravo da se brane (uporediti: primere koje daje Milosavljević, 2002: 60-62).

Po mišljenju teoretičara S. Žižeka, „nacionalnu identifikaciju po definiciji održava odnos sa nacijom kao stvari“.

„Ova Nacija-Stvar je određena nizom kontradiktornih osobina. Nama se ukazuje kao ‘naša Stvar’ (možda bismo mogli reći *cosa nostra*), kao nešto dostupno samo nama, kao nešto što ‘oni’, drugi, ne mogu razumeti, ali nešto čemu oni svejedno stalno prete“ (Žižek, 1990: 52).

⁵ Naravno, povezanost između ekstremnih izražavanja muških seksualnih fantazija i projekcija i nacionalizma predstavlja univerzalnu pojavu, o čemu je već pisala Yuval-Davis (1993). Uporediti: takođe i nedavni tekst Elliston (2004).

⁶ Pa se tako sasvim ozbiljno izjednačavaju „Miloševićev“ i „Tuđmanov projekt“, bez uzimanja u obzir činjenice da Milošević osvaja apsolutnu vlast u Srbiji septembra 1987, *dve i po godine pre nego što je HDZ pobedio na izborima u Hrvatskoj*.

Ono što suštinski određuje ovu stvar jeste njena prisutnost u okvirnom entitetu koji se može nazvati „baš način života“. Međutim, ova stvar (Nacija) s druge strane postoji samo utoliko ukoliko njeni pripadnici veruju u nju.⁷ Sledeći lakanovsku logiku, Žižek ukazuje na to da se nacionalno osećanje percipira pre svega kroz *uživanje* (Žižek, 1990: 52-53). Pošto se sa uživanjem javlja i strah da će drugi (oni koji ne pripadaju „nama“ i ne razumeju „našu stvar“) pokušati da nam preotmu to uživanje. Ovaj strah od gubitka uživanja uticaće i na mobilizaciju svih koji *veruju* u interesu odbrane i očuvanja vlastitog identiteta. A što je veći broj neverujućih (odnosno onih koji žele da nam otmu ono što nam po prirodi pripada),⁸ to je veća potreba za mobilizacijom.

„Srbi su sada i dodatno osetljivi i povređeni zbog višegodišnje kolektivne satanizacije u svetu. Zato nikako ne bi trebalo potcenjivati opasnost da mnogi od njih dođu do ljutitog zaključka o ‘nastojanju da im se pod plaštom demokratije i sprečavanja srpske dominacije oduzme i malo preostale države’“ (Stojanović, 2005: 24. decembar).

Insistiranje na kolektivnom identitetu može se shvatiti i kao bekstvo od potencijalnog osećanja individualnosti. Jer, ukoliko se osećam kao sposoban (potentan) pojedinac i ukoliko sam u stanju da donosim odluke sâm (i da posle za njih snosim eventualne posledice), ne treba mi utapanje u nekakvoj amorfnoj masi. Pre jednog veka, psihoanalitičar S. Freud je pomenuo religiju kao utočište u koje se sklanjaju pojedinci uplašeni od mogućnosti (i izazova) individualnosti. Budući da danas na ovom prostoru nacija i nacionalno predstavljaju ono što je religija predstavljala pre jednog veka, mislim da se njegova analiza može primeniti i na aktuelnu situaciju u Srbiji. Freud je u svojoj knjizi *Totem i tabu* iz 1913. ovo nazvao „kolektivnom opsesivnom neurozom“ (Freud, 2001).⁹ Bekstvo u kolektiv i utapanje u masi jeste jedan od primarnih instikata „horde“, ali, najvažnije od svega jeste određeni osećaj sigurnosti (zajedno sa odricanjem od lične odgovornosti za donošenje odluka) koji ovakvo utapanje donosi.

⁷ „‘Ja verujem u (nacionalnu) Stvar’ je jednako [iskazu] ‘Ja verujem da drugi (pripadnici moje zajednice) veruju u Stvar’ ... Nacionalna Stvar postoji sve dok članovi zajednice veruju u nju, ona je doslovno posledica ovog verovanja po sebi“ (Žižek, 1990: 53).

⁸ Ili, kako bi to rekli neki lokalni političari, „po principima međunarodnog prava“.

⁹ Na njega upućuje i Stojanović u svom feljtonu (2005, 28. decembar).

Završne napomene: iskustvo razlaza

Raspad Jugoslavije su obeležili ratovi, razaranje, kao i zločini nezapamćeni na teritoriji Evrope još od II svetskog rata. U izvesnom smislu, Jugoslavija je oličavala „evropsko nesvesno“, kako je to svojevremeno rekao M. Dolar (Buden, 2001: 7). Ideja jednog multikuturnog društva u kome su koegzistirale različite nacionalne i kulturne zajednice je bila izuzetno primamljiva, ali je, na kraju krajeva, ona ipak ostala na nivou ideje.

U gotovo svim državama koje su nastale nakon raspada Jugoslavije definitivno postoji žal za „dobrim starim vremenima“, ali i shvatanje neophodnosti istorijskih promena koje su se dogodile. Ovo je daleko manje slučaj u Srbiji, gde su se intelektualci s jedne strane našli pogođeni „antisrpskim jugoslovenstvom“ nekadašnje sabraće, a s druge, insistirali na očuvanju kakve-takve državne zajednice sve do prošlogodišnjeg (2006) referenduma u Crnoj Gori.

„Srbi često osciliraju između fatalističkog optimizma i ne manje fatalističkog pesimizma... Dosta je indikativna i sledeća protivrečnost: Srbi su već ispoljavali tendenciju da svoj nacionalni korpus svedu na pravoslavce, a sa druge strane istovremeno, u poređenju sa snagom zajedničkog etničkog porekla i zajedničkog ili sličnog jezika, potcenili crkveno-verski faktor koji druge Južne Slovene odvaja od njih.

Da stvar bude još čudnija, to osećanje veličine neretko je nesvesno praćeno mazohističkim samoprezrenjem i samopotiranjem“ (Stojanović, 2005: 27. decembar)

Naravno, ova pozicija je samo naizgled paradoksalna. S obzirom da nacionalizam operiše pre svega kategorijom *mitskog*, kategorijom koja ukida opšteprihvaćene dihotomije (gore/dole, pre/posle, dobro/loše itd.), ono što je najvažnije jeste grupisanje svih koji „nam ne misle dobro“ (uporediti: Hutchinson, 2004). Kao i u slučaju plemenskih zajednica, „u isto vreme kad je ustanovljena razlika između ‘njih’ i ‘nas’, proklamovana je (i) osnovna sličnost između različitih vrsta ‘njih’“ (Jenkins, 2001: 4824). Ovako nastaje polarizovan svet, svet u kome onaj koji nije „sa nama“ nužno mora biti „protiv nas“. Neophodnost zaštite „naše stvari“, odnosno očuvanje prava da odbranimo naše neopozivo pravo na uživanje, ima primat nad svim drugim stvarima.

Ovo „mazohističko samoprezrenje i samopotiranje“ koje pominje Stojanović je, s jedne strane, karakteristika „antisrpskih nacionalista“

(Stojanović, 2005: 28. decembar), ali i logična posledica kompleksa inferiornosti, inferiornosti da se prihvati sopstvena individualnost, kao i odgovornost za sopstvene akcije. (U tom smislu, daleko je lakše razumeti i neprihvatanje odgovornosti za zločine činjene tokom 1990-ih, sa obrazloženjem da su „i drugi činili zločine“.) Zato je i lako saglasiti se sa tvrdnjom da „svi koji su počinili ratne zločine ...treba da budu kažnjeni“ (Stojanović, 2005: 30. decembar).

Stavovi o raspadu, razlazu ili razbijanju nisu samo pokazatelj određenih ideoloških i političkih stavova onih koji ih izlažu, već umnogome određuju i njihovu vrednosnu orijentaciju. Naime, ljudi koji nemaju patološku potrebu da moraju po svaku cenu da traže zaštitu u „hordi“ će daleko lakše prihvatiti i određene savremene civilizacijske vrednosti. Njima će biti lakše da iz doživljaja sebe kao slobodnih individua razumeju i konsekvence svojih akcija, tako da će imati uravnotežen stav prema sebi i drugima. A mnoštvo slobodnih, racionalnih, samosvesnih pojedinaca će sasvim izvesno samo doprineti blagostanju čitavog društva, i njegovom punijem uključivanju u svetske integracione procese.

Literatura

- Adam, H. (1995) Les politiques de l'identité – Nationalisme, patriotisme et multiculturalisme. *Anthropologie et Sociétés* 19, 3: 87-109.
- Balibar, E. (1996) Is European Citizenship Possible? *Public Culture* 8: 355-376.
- Balj, B. (2006) Razbijanje Jugoslavije i srpsko pitanje danas. *Nova srpska politička misao* XIII, br. 1-4, str. 275-289.
- Billig, M. (1995) *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Biserko, S., i S. Stanojlović (ur.) (2002) *Poslednja šansa Jugoslavije. Haška konferencija 1991*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Bošković, A. (2005) *Etnologija svakodnevnog života*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Bošković, A. (2006) Procesi dugog trajanja, u: Zs. Szerencses (ur.) *Nacionalne manjine u Srbiji*. Beograd: Građanske inicijative, str. 3.
- Bracewell, W. (2000) Rape in Kosovo: Masculinity and Serbian Nationalism. *Nations and Nationalism* 6, 4: 563-590.
- Buden, B. (2001) *Kaptolski kolodvor: politički eseji*. Beograd: CSUb.
- Cardoso de Oliveira, R. (1995) Identidade catalã e ideologia étnica. *Mana* 1, 1: 9-47.
- Crowley, J. (1995) État, identité nationale et ethnicité au Royaume-Uni. *Anthropologie et Sociétés* 19, 3: 53-69.
- Čolović, I. (1993) *Bordel ratnika*. Beograd: Beogradski krug.
- Eagleton, T. (1999) Nationalism and the Case of Ireland. *New Left Review* 234, pp. 44-61.
- Elliston, D. A. (2004) A Passion for the Nation: Masculinity, Modernity, and Nationalist Struggle. *American Ethnologist* 31, 4: 606-630.
- Eriksen, T. H. (1993) Formal and Informal Nationalism. *Ethnic and Racial Studies* 16, 1: 1-25.
- Eriksen, T. H. (2002) *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. 2nd ed. London: Pluto.
- Freud, S. (2001) *Totem and Taboo: Resemblances between the Psychic Lives of Savages and Neurotics*. Autorizovani prevod James Strachey. London: Routledge.

- Frykman, J. (1998) The Informalization of National Identity. In: B. Baskar and B. Brumen (eds.), *Mediterranean Ethnological Summer School, Vol. II*. Ljubljana: Institut za multikulturne raziskave, pp. 183-198.
- Glenny, M. (1999) *The Balkans: Nationalism, War & the Great Powers, 1804-1999*. Harmondsworth: Penguin.
- Herzfeld, M. (1995) Les enjeux du sang: La production officielle des stéréotypes dans les Balkans – Le cas de la Grèce. *Anthropologie et Sociétés* 19, 3: 37-51.
- Hjerm, M. (1998) Reconstructing „Positive“ Nationalism: Evidence from Norway and Sweden, *Sociological Research Online* 3, 2. <http://www.socresonline.org.uk/3/2/7.html>
- Holy, L. (1996) *The Little Czech and the Great Czech Nation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hutchinson, J. (2004) Myth Against Myth: The Nation as Ethnic Overlay. *Nations and Nationalism* 10, 1-2: 109-123.
- Ilić, V. (1998) *Oblici kritike socijalizma*. Zrenjanin: Gradska biblioteka „Žarko Zrenjanin“.
- Jenkins, R. (2001) Ethnicity: Anthropological Aspects. In: N.J. Smelser and P.B. Bates (eds.), *International Encyclopedia of Social & Behavioral Sciences*. New York: Elsevier, pp. 4824-4828.
- Kuzio, T. (2002) The Myth of the Civic State: A Critical Survey of Hans Kohn's Framework for Understanding Nationalism. *Ethnic and Racial Studies* 25, 1: 20-39.
- Milosavljević, O. (2002) *U tradiciji nacionalizma ili stereotipi srpskih intelektualaca XX veka o „nama“ i „drugima“*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Mirčev, D. (1993) Ethnocentrism and Strife among Political Elites: The End of Yugoslavia. *Governance: An International Journal of Policy and Administration* 6, 3: 372-385.
- Pusić, V. (1995) Uses of Nationalism and the Politics of Recognition. *Anthropological Journal of European Cultures* 4, 1: 43-61.
- Riasanovsky, N.V. (1991) Historical Consciousness and National Identity: Some Considerations on the History of Russian Nationalism. Tekst predavanja u okviru The Graduate School of Tulane University, New Orleans, (separat).

- Stojanović, B. (2000) Srbin i Srkinja u istoriji filma, u: B. Arsić (ur.), *Žene, slike, izmišljaji*. Beograd: Centar za ženske studije, str. 139-147.
- Stojanović, D. (2004) Construction of Historical Consciousness: The Case of Serbian History Textbooks, in: M. Todorova (ed.) *Balkan Identities: Nation and Memory*. London: Hurst, pp. 327-338.
- Stojanović, R. (1988) *Jugoslavija, nacije i politika*. Beograd: Nova knjiga.
- Stojanović, S. (1998) National and International Conceptions and Institutions, in: B. Jakšić (ed.), *Interculturality versus Racism and Xenophobia*. Beograd: Forum za međunarodne odnose, str. 179-188.
- Stojanović, S. (2002) O filozofskom i političkom identitetu. (Od disidentskog marksiste do revolucionarnog demokrate). *Filozofija i društvo XXI*, str. 137-162.
- Stojanović, S. (2005) Očuvanje vlastitog identiteta. Feljton u listu *Politika*, 21-30. decembar. Beograd.
- Subotić, M. (2003) Crno-beli svet: prilog istoriji dualnih tipova nacionalizma. *Filozofija i društvo XXVI*, 1, str. 7-64.
- Todorova, M. (1997) *Imagining the Balkans*. New York: Oxford University Press.
- Verdery, K. (1994) Beyond the Nation in Eastern Europe. *Social Text* 38, pp. 1-19.
- Vujačić, V. (2003a) Why Nationalist Discourse Really Matters: Two Studies of Serbian Nationalism. *Journal of Southern Europe and the Balkans* 5, 1, pp. 91-99.
- Vujačić, V. (2003b) From Class to Nation: Left, Right, and the Ideological and Institutional Roots of Post-Communist "National Socialism". *East European Politics and Societies* 17, 3, pp. 359-392.
- Yuval-Davis, N. (1993) Gender and Nation. *Ethnic and Racial Studies* 16, 4: 621-632.
- Žižek, S. (1990) Eastern Europe's Republics of Gilead. *New Left Review* 183, pp. 50-62.

Aleksandar Bošković

Nacionalizam kao sudbina:

Nekoliko stavova srpskih intelektualaca o raspadu Jugoslavije

Rezime

Tekst se bavi pregledom različitih diskursa kojima su na javnoj sceni u Srbiji opravdavane intelektualne pozicije sa kojih je objašnjavana neizbežnost i neophodnost raspada Jugoslavije. Nacionalizam se u ovom slučaju posmatra samo kao simptom jedne „kolektivne opsesivne neuroze“ (Frojd), koji se ne može posmatrati izdvojeno od drugih oblika ponašanja, koji uključuju, između ostalog, infantilnu potrebu za agresivnošću, seksizam i emocionalnu nezrelost. On je samo simptom, nikako uzrok nevolja koje su zadesile stanovnike ovog podneblja.

Ključne reči: nacionalizam, etnički identitet, intelektualci, politika, nacija, Srbija

Aleksandar Bošković

Nationalism as a Destiny:

Few Standpoints of Serbian Intellectuals and the Breakup of Yugoslavia

Summary

The essay presents an overview of different discourses in Serbia's public scene justifying intellectual positions that tried to justify the inevitability of the breakup of Yugoslavia. In this case, nationalism is seen only as a symptom of a „collective obsessive neurosis“ (Freud), which cannot be viewed in isolation from other behavioral patterns. These include, among others, an infantile need to be aggressive, sexism, and emotional immaturity. Nationalism is just a symptom, not the cause of troubles that befell inhabitants of this part of Europe.

Key words: nationalism, ethnic identity, intellectuals, politics, nation, Serbia